

OM BEVARINGEN AF DEN DANSKE LITTERATUR 1551-1600

AF LAURITZ NIELSEN

I

I en Artikel i »Aarboeg for Bogvenner« 1918 er gjort Rede for Bevaringen af den trykte danske Litteratur fra Bogtrykkerkunstens Indførelse i Danmark 1482 og til 1550.* I det følgende skal der i Tilslutning hertil gives en kortfattet Oversigt over, hvorledes Litteraturen fra det 16. Aarhundredes sidste Halvdel er bevaret, idet der ligesom tidligere særlig lægges Vægt paa de Momenter, der har Interesse for Bogsamlere.

Den sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede er i flere Henseender en af den danske Boghistories interessanteste Perioder. Efter at Reformationen havde givet Stødet til, at Bøger paa en ganske anden Maade end tidligere kom ud til Folket og derved var blevet en vigtig Faktor i hele Landets aandelige Liv, naede den danske Bogproduktion i dette Tidsrum baade i kvantitativ og kvalitativ Henseende for første Gang op paa et Niveau, som stod paa Højde med de andre europæiske Kulturlandes. Omkring Midten af Aarhundredet brød Renæssancen igennem

* *Lauritz Nielsen*: »Om Bevaringen af vor ældste trykte Litteratur« (»Aarboeg for Bogvenner« 2. Aarg., Kbh. 1918, S. 1-21).

herhjemme og fremkaldte her som andetsteds en livlig litterær og kunstnerisk Virksomhed, som afspejler sig baade i Bøgernes Indhold og Udstyrelse. Paa denne Tid falder Videnskabens Frembrud i Danmark, hvor to af dens tidligste Udøvere, Niels Hemmingsen og Tycho Brahe, skabte sig en Berømmelse, som stod paa Højde med den, der blev Udlandets største Videnskabsmænd til Del. De danske Konger Frederik II og Christian IV beskyttede ligesom Renæssancefyrsterne i andre Lande Videnskab og Digtning, og samtidig optraadte flere af den danske Adels mest fremtrædende Repræsentanter, Mænd som Johan Friis, Niels Kaas, Peder Oxe, Christoffer Valkendorff o. a., i stor Stil som Mæcener ved at støtte Forfatterne og bekoste Udgivelsen af deres Værker. Takket være denne Interesse fik Bogtrykkerne ogsaa herhjemme Midler til at udstyre deres Bøger paa en Maade, der svarede til Tidens høje kunstneriske Krav. Navnlig Bogtrykkeren Lorentz Benedicht, som i c. 40 Aar virkede i København, førte den danske Renæssancebogkunst frem til en Fuldkommenhed, som næppe senere er overgaaet, men ogsaa andre Bogtrykkere, især den meget produktive Mads Vingaard, hæveder sig smukt ved Siden af ham. Det er derfor intet Under, at en lang Række af denne Periodes danske Bøger nu hører til vore Bibliofilers mest eftertragtede Samlingsobjekter.

Den øgede litterære Virksomhed viser sig naturligvis først og fremmest i en Stigning af de trykte Bøgers Antal. Medens der fra Tidsrummet 1482-1550 ialt kun er bevaret 266 forskellige danske Bøger, kan sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede opvise et Antal af 1,370. Dette Tal angiver, hvad der paa nærværende Tidspunkt vides at være bevaret af forskellige

Tryk, tilhørende den danske Litteratur i denne Periode, naar man til dansk Litteratur foruden alle Bøger, trykt indenfor Danmarks daværende Grænser, ogsaa henregner Bøger, trykt i Udlandet, naar de er affattet paa Dansk, eller naar de er forfattet eller udgivet af Danske. I det ovennævnte Tal er ogsaa medregnet den slesvigske og norske Litteratur, derimod ikke den holstenske og islandske. Af de ikke faa Disputatser fra udenlandske Universiteter med dansk Præses eller Respondent, som findes fra denne Tid, kan kun enkelte, der direkte fremtræder som forfattet af Danske, med Rette henregnes til vor Litteratur; i Almindelighed maa Forfatterskabet til disse Disputatser tillægges de paagældende fremmede Universitetsprofessorer.

Selv om det nævnte Tal, i al Fald set i Forhold til Tallet for den foregaaende Periode, virker ret imponerende, angiver det dog lige saa lidt som dette det virkelige Omfang af Datidens danske Bogproduktion. En stor Del af denne er nemlig gaaet totalt til Grunde. Fra gamle Bogfortegnelser, Bibliotekskataloger og Optegnelser af forskellig Art kendes Titlerne paa en Mængde Bøger, som nu er forsvundet, men endnu flere er gaaet tabt uden engang at efterlade sig saadanne Spor. For hele Tidsrummet gælder det, at man, naar man opstiller kronologiske Lister over de danske Bogtrykkes bevarede Produktion, støder paa Lakuner, som viser, at betydelige Dele af den trykte Litteratur er forsvundet. Ofte kan der indenfor et Trykkeris Virksomhed være Perioder paa flere Aar, fra hvilke slet ingen Bøger er bevaret. At det ofte beror paa en Tilfældighed, om en Bog er bevaret eller ej, fremgaar deraf, at af alle de forskellige danske Bøger fra det 16. Aarhundredes sidste Halvdel, som

vi nu kender, findes omtrent de to Tredjedele kun i et enkelt eller i et Par Eksemplarer, for manges Vedkommende endda kun i defekt eller fragmentarisk Stand. Hvor meget der er gaaet tabt, er man naturligvis ikke i Stand til at beregne, men ser man paa Overleveringen i dens Helhed og tager de Tilfældigheder, som aabenbart i saa høj Grad har været bestemmende for den, med i Betragtning, kommer man til det Resultat, at det rimeligvis kun er en ret lille Brøkdels af, hvad der oprindeligt har eksisteret, som nu er kendt.

Aarsagerne til, at saa meget af vor gamle Litteratur er gaaet tabt, er af forskellig Art. En væsentlig Betydning maa tilskrives den Omstændighed, at ingen af de ældste danske Bogsamlere interesserede sig videre for Danmarks egen Litteratur; langt ind i det 17. Aarhundrede samlede man herhjemme næsten kun paa udenlandske Bøger. Da Interessen for den nationale Litteratur var vakt omkring Midten af det 17. Aarhundrede, lykkedes det ganske vist enkelte at anlægge ret betydelige Samlinger af danske Bøger ogsaa fra det foregaaende Tidsrum, men det meste af, hvad der herved blev skaffet til Veje, er i Tidens Løb paa forskellig Maade gaaet til Grunde. Flere af de vigtigste Samlinger gik saaledes tabt ved Københavns Ildebrand 1728, hvilken Begivenhed er en af Hovedaarsagerne til vor ældre Litteraturs mangelfulde Bevaring. En Del danske Bogsamlinger kom ved Salg eller som Krigsbytte til Udlandet, og herved er reddet adskilligt, som rimeligvis ellers vilde være forsvundet, og som nu findes spredt rundt om i udenlandske Biblioteker. Bedst har naturligvis de store Monumentalværker klaret sig, ligesom de vigtigste videnskabelige Skrifter og officielle Publikationer maa

antages at være bevaret. Det er først og fremmest Lejligheds-litteraturen og den folkelige Litteratur, det er gaaet ud over, Smaa-bøger af forskellig Art til Brug i det daglige Liv, Skole-bøger, Opbyggelses- og Underholdningslitteratur o. s. v.; ingen har tænkt paa at bevare Eksemplarer af disse simple Bøger til Eftertiden, og de er derfor alle ligefrem blevet slidt op mellem Hænderne paa Benytterne. Endnu gøres der ganske vist paa de forskelligste Steder jævnlig nye Fund af gamle danske Bøger, som har været ukendte eller anset for tabt, men selv om man kan regne med saadanne Fund ogsaa i Fremtiden, vil det mangelfulde Billede, vi har af den danske Litteratur fra det Tidsrum, hvormed vi her beskæftiger os, næppe derved i væsentlig Grad blive ændret.

Selv om saaledes den bevarede Del af Litteraturen, set under ét, virker tilfældig og usammenhængende, viser den dog, naar man opløser den i Grupper, Hovedtrækkene i Tidens litterære Fysiognomi om end kun brudstykkevis. I god Overensstemmelse med den overvældende Rolle, Religiøsiteten spillede i Datidens Samfund, er opimod Halvdelen af de bevarede Bøger af *teologisk* eller *religiøs* Karakter. Fyldigst er den videnskabelige teologiske Litteratur repræsenteret, og det centrale Element indenfor denne danner igen *Niels Hemmingsens* imponerende Forfatterskab.

Ingen anden af Tidsrummets danske Forfattere har tilnærmelsesvis efterladt sig saa omfattende en Produktion som Niels Hemmingsen, næsten 200 af de forskellige bevarede Bøger skyldes ham. De fleste er af teologisk Indhold og affattet paa Latin; mange af dem er trykt i Udlandet, navnlig i Leipzig og Wit-

tenberg. Hyppigst forekommer hans »Postil«, som i sin originale latinske Form nu kendes i 16 forskellige Udgaver fra det 16. Aarhundrede, hvortil slutter sig 2 Udgaver paa Dansk, 5 paa Tysk og 4 paa Engelsk. Af alle disse er kun Originaludgaven, som udkom 1561, og de to danske Udgaver trykt i Danmark. De tyske og engelske Udgaver er alle meget sjældne, medens de andre gennemgaaende findes i flere Eksemplarer. Som et Slags Supplement til Postillen udkom 1562 Niels Hemmingsens pastoralteologiske Skrift »Pastor sive pastoris optimus vivendi agendique modus«. Det kendes nu i 6 forskellige Udgaver, af hvilke den ældste er trykt i København, og som alle forekommer hyppigt; desuden findes 2 tyske og 2 engelske Oversættelser, der imidlertid er betydelig sjældnere. Ogsaa hans Vejledning i gejstlig Veltalenhed, »De methodis et ratione concionandi«, som første Gang udkom 1555, kendes i 6 forskellige Udgaver, der alle er trykt i Udlandet og alle bevaret i flere Eksemplarer. Almindelige er ogsaa Niels Hemmingsens berømte Kommentarer til det nye Testaments Breve, baade en lang Række Enkeltudgaver, som udkom i Aarene 1562-69, for største Delen trykt i Wittenberg, og en samlet Udgave, som udkom i 3 Oplag, alle trykt i Udlandet. Hertil slutter sig en stor Folio-Udgave af Kommentarerne til Johannes-Evangeliet, som udkom i Basel 1590-91. Disse forskellige Kommentar-Udgaver hører til de hyppigst forekommende af Periodens danske Bøger.

Foruden som Pastoralteolog og Eksegetiker var det især ved sine dogmatiske Arbejder, Niels Hemmingsen vandt europæisk Berømmelse. En af de alleralmindeligste af hans Bøger er hans »Enchiridion theologicum«, det Skrift, hvori han 1557 første

Gang fremsatte sit teologiske System. Det kendes i 10 forskellige Udgaver fra det 16. Aarhundrede, alle trykt i Udlandet; de fleste af dem findes i mange Eksemplarer. Ikke slet saa almindelig er den i hans Levetid meget omstridte Bog »Syntagma institutionum christianarum«, Niels Hemmingsens teologiske Hovedværk. Den foreligger dog i 4 forskellige Udgaver, hvoraf Originaludgaven fra 1574 er trykt i København, de andre i Udlandet. Til de forholdsvis faa Værker, Niels Hemmingsen har skrevet paa Dansk, hører en Fremstilling af Troslæren, »Livsens Vej«. Den udkom første Gang 1570 og findes i 2 danske, 2 islandske, 1 tysk, 2 engelske og 2 latinske Udgaver. Af disse er de latinske Udgaver, som er besørget af Anders Sørensen Vedel, ret almindelige, medens alle de andre nu er meget sjældne. Et Tillæg til det dogmatiske System er det 1575 i København trykte Værk om Djævletroen »Admonitio de superstitionibus magicis vitandis«, som er bevaret i mange Eksemplarer; det findes ogsaa i en tysk Oversættelse, der dog sjældnere forekommer.

Af de øvrige til Niels Hemmingsens teologiske Forfatterskab hørende Værker forekommer følgende endnu hyppigt: »Catechismi quæstiones concinnatæ«, en Forklaring til Luthers Katekismus, som udkom første Gang i København 1560, og som foreligger i 6 forskellige Udgaver fra det 16. Aarhundrede, af hvilke alle de senere er trykt i Udlandet; hans Bog om Ægteskab, »Libellus de conjugio, repudio et divortio«, som findes i 3 Udgaver, alle trykt i Leipzig, hvor den første udkom 1572, og desuden i Oversættelser til Dansk og Tysk; »Antidotum adversus pestem desperationis«, udgivet første Gang 1590 og i de følgende Aar trykt i endnu 2 latinske samt i 1 islandsk og

i dansk Udgave; »Tractatus de gratia universali«, udkommet 1591 og trykt i Udlandet, skønt Titelbladet anfører København som Trykkested.

De vigtigste af Niels Hemmingsens teologiske Skrifter blev allerede i hans Levetid udsendt i en samlet Udgave, »Opuscula theologica«, et stort og smukt Værk i Folio, som blev trykt i Genf 1586. Af denne Bog er Eksemplarer endnu til Stede i stort Antal.

Medens de her nævnte Værker af Niels Hemmingsen endnu forholdsvis nemt kan erhverves af Bogsamlere i de gamle samtidige Udgaver, findes der en lang Række Skrifter af ham, der maa regnes for store Sjældenheder. Hertil hører de fleste af hans paa Dansk udgivne Værker, saaledes hans Ligprædikener, og desuden adskillige teologiske Smaaskrifter paa Latin, deriblandt en Række »Assertiones«, Disputatser holdt ved Københavns Universitet. Af de sidstnævnte kendes op imod 50 forskellige, hvoraf de fleste kun er bevaret i et enkelt Eksempel.

Den vigtigste Plads indenfor den danske teologiske Litteratur fra den omhandlede Periode indtager næst efter Niels Hemmingsen den sjællandske Biskop *Peder Palladius*. Hans Hovedværk, den bekendte »Visitatsbog«, er først blevet trykt i nyere Tid, men ved sin øvrige omfattende Produktion, der baade er af videnskabelig og folkelig Art, erhvervede han sig i sin Samtid stor Berømmelse, ogsaa udenfor Danmarks Grænser. Størst Udbredelse vandt af hans videnskabelige Skrifter, der væsentlig er af eksegetisk Indhold, hans Indledning til de bibelske Bøger, »Isagoge ad libros propheticos et apostolicos«, som første Gang udkom 1557. Af denne Bog foreligger fra det 16. Aarhundrede

12 forskellige Udgaver, der alle er trykt i Wittenberg, desuden Oversættelser til Tysk (3 forskellige Udgaver), Engelsk og Polsk. Medens Oversættelserne nu er meget sjældne, er næsten alle de latinske Udgaver ret almindelige. Af Peder Palladius' øvrige videnskabelige Skrifter findes følgende ligeledes bevaret i talrige Eksemplarer: »Catalogus aliquot hæresium hujus ætatis et earum refutatio« (1557); »De poenitentia et justificatione« (1558), som findes i 2 forskellige Udgaver; »Librorum Moisi explicatio« (1559); »Enarratio in threnos Jeremiæ« (1560); »Enarrationes lectionum evangelicarum« (1560), som findes i 2 Udgaver. Alle disse Bøger er trykt i Wittenberg. Af den latinske Katekismus-Vejledning, som Peder Palladius skrev til Brug for norske Sognepræster, og som første Gang udkom 1541, findes fra den sidste Halvdel af Aarhundredet 7 forskellige Udgaver, som imidlertid alle nu er meget sjældne; af hver af dem kendes kun et enkelt eller nogle ganske faa Eksemplarer.

Ogsaa Peder Palladius' Broder, Biskoppen i Skaane *Niels Palladius*, optraadte — om end i mindre Stil — som videnskabelig teologisk Forfatter. Det eneste af hans Skrifter indenfor dette Omraade, som endnu træffes nogenlunde hyppigt, er hans »Comonefactio de vera invocatione dei et de vitandis idolis« (1557), som findes i 2 Udgaver og i Oversættelse til Tysk.

En Række Skrifter af pastoralteologisk og eksegetisk Indhold, der skyldes den teologiske Professor *Jacob Madsen Aarhus*, og som alle er trykt i Basel, forekommer ofte. De almindeligste af dem er »Doctrina de concionandi ratione« og »In Joëlis prophetiam prælectiones«, som begge udkom 1589. Flere teologiske Skrifter af den tyskfødte Biskop i Slesvig *Paul v. Eitzen* er

trykt af Bogtrykkeren Nicolaus Wegener i Slesvig og falder derfor ind under dansk Bibliografi. Af disse er flere temmelig almindelige, navnlig en Udgave fra 1585 af Eitzens Hovedværk »Ethica doctrina«, som første Gang var udkommet i Wittenberg 1571-73, er endnu bevaret i talrige Eksemplarer. Ogsaa *Adam af Bremens* berømte Kirkehistorie, der første Gang blev trykt i København 1579, udgivet af Anders Sørensen Vedel, er almindelig.

Foruden de her nævnte Bøger, af hvilke de fleste endnu jævnlig kommer paa Markedet, er den videnskabelige teologiske Litteratur repræsenteret ved et Antal større og mindre Skrifter, som nu kun meget sjældent forekommer. En Del af dem er publiceret i Form af Disputatser, som er holdt ved Københavns Universitet, og saavel denne teologiske som den øvrige gamle Disputatslitteratur er gennemgaaende daarligt bevaret. Hvad der endnu findes, foreligger i Reglen kun i et enkelt Eksempplar, og fra Universitetets Regnskaber kender man Titlerne paa en Mængde Disputatser, som har været trykt, men nu er forsvundet. Der kunde anføres ikke saa faa danske Forfattere, hvis hele Produktion, der har bestaaet af Disputatser, er gaaet tabt.

En ikke ringe Del af Periodens teologiske Litteratur skyldtes Myndighedernes Bestræbelser for at fæstne og organisere den nye lutherske Kirke og er derfor af hel eller halv officiel Karakter. Ligesom Christian III lod Frederik II udgive en fuldständig dansk Bibeloversættelse, der kunde bære hans Navn. Frederik II's Bibel, der udkom 1589, blev trykt af Mads Vingaard i København og er langt det største Arbejde, der indtil da var udført af nogen dansk Bogtrykker. Den er nu knap saa

almindelig som Christian III's Bibel fra 1550, men er dog bevaret i saa mange Eksemplarer, at den næsten stadig er til at faa i Antikvarboghandelen; et godt Eksemplar har for Tiden en Værdi af c. 300 Kr. Af Kirkeordinansen, som blev udstedt 1537 og første Gang trykt paa Dansk 1539, findes fra sidste Halvdel af Aarhundredet 4 forskellige Udgaver, som alle er trykt i København og alle bevaret i mange Eksemplarer. Til de liturgiske Bøger hører fremdeles Alterbogen, som blev udgivet 1556 af Peder Palladius, og hvøraf der — under lidt forskellige Titler — findes 5 Udgaver fra Tiden før 1600; de er alle meget sjældne og tildels kun bevaret i defekt eller fragmentarisk Stand. Den typografisk set smukkeste af de liturgiske Bøger er *Niels Jespersens* »Gradual«, som er trykt i København af Benedicht 1573. Foruden i adskillige nordiske Biblioteker findes flere Eksemplarer af den i Privateje, og den hører til de mest efterspurgte af Datidens danske Bøger, men er nu meget kostbar; da et Eksemplar sidste Gang var fremme paa en Bogauktion, betaltes det med 700 Kr. Endelig udkom der gennem hele Tidsrummet stadig nye Udgaver af danske Salmebøger, dels de officielle autoriserede, dels Eftertryk; navnlig Lübeck var i en Aarrække et Slags Centralsted for Fabrikationen af uautoriserede danske Salmebøger. I Begyndelsen af Perioden var det *Hans Tausens* Salmebog, der stadig bragtes paa Markedet, indtil den 1569 afløstes af *Hans Thomissøns*. Begge findes i mange forskellige Udgaver, som alle nu er store Sjældenheder; de fleste findes kun i et enkelt, ofte defekt Eksemplar. De er i Reglen forsynet med en Række Tillæg, der er trykt hvert med eget Titelblad og egen Signatur, og saadanne Tillæg, f. Eks.

Luthers Katekismus og det til Gudstjenesten autoriserede Udvalg af Evangelier og Epistler, findes i stort Antal som selvstændige Bøger fra andre Aar end de bevarede Salmebøger, hvilket viser, at flere af vore gamle Salmebogsudgaver er gaaet tabt.

Med Salmebøgerne er vi naaet over til den folkelige religiøse Litteratur, der som nævnt langt fra er bevaret i samme Omfang som den videnskabelige. Næsten alt, hvad der nu er tilbage af denne Litteratur, maa betragtes som Rariteter, der i Reglen kun ved et Tilfælde er blevet bevaret. Bedst har Bønnenbøgerne klarer sig, de er ofte smukt udstyret med Træsnit og Ornamente, hvilket kan have bevirket, at der i enkelte Tilfælde er vist dem Omhu. Det er navnlig *Rasmus Hansen Reravius*, *Peder Tidemanns*, *Jon Tursens* og *Frands Vormordsens* Bønnenbøger, der har været udbredt, og af hver af disse er bevaret flere Udgaver, men kun i ganske faa Eksemplarer. Den egentlig opbyggelige Litteratur bestaar for en Del af Oversættelser efter udenlandske Forfattere som *Bugenhagen*, *Veit Dietrich*, *Melanchton*, *Cyriacus* og *Johan Spangenberg* og navnlig *Luther*, hvis »Huspostil« findes paa Dansk i statelige Folio-Udgaver fra 1564 og 1572, der begge endnu er bevaret i et ret stort Antal Eksemplarer. Blandt de danske Forfattere staar Brødrene *Palladius* i første Række med deres forskellige folkelige Skrifter af moralskt og opbyggeligt Indhold. Navnlig to Smaabøger af Niels Palladius, »Hvorlunde et kristent Menneske skal paa sin Sotteseng beskikke sig til Døden« (1558) og »Om Dommedagen« (1558), har vundet Udbredelse. Af den førstnævnte kendes fra det 16. Aarhundrede 6 Udgaver, af den anden 5, men alle findes de nu kun i et enkelt eller ganske faa Eksemplarer.

Hvad der er bevaret af religiøs Digtning paa Dansk udover Salmebøgerne er ganske minimalt. Periodens betydeligste religiøst poetiske Værk, *Hans Christensen Sthens* »Vandrebog«, kendes nu kun i Udgaver fra det 17. Aarhundrede. Hans »Haandbog« derimod kendes i 3 Udgaver fra det 16. Aarhundrede, som dog alle er meget sjældne. Enkelte Prøver er bevaret paa de Smaahefter med »Aandelige Viser«, som sikkert er blevet udsendt i Mængde, men nu næsten helt er forsvundet. De indeholder, enkeltvis eller to eller tre sammen, særlig yndede Salmer og religiøse Digte, i Reglen uden Forfatternavn.

Næst efter Teologien var *Filosofien* den Videnskab, som nød størst Anseelse. De Skrifter, der findes indenfor dette Omraade, foreligger mest i Form af Disputatser. Af større Arbejder er der kun Grund til at nævne to, som Professor *Anders Krag* skrev til Forsvar for den ramistiske Filosofi (saaledes kaldet efter Filosoffen Petrus Ramus i Paris), »Rameæ scholæ et defensio P. Rami« (1582) og »Aristotelica et Ramea« (1583), begge trykt i Basel. Af disse Bøger, som ved deres Fremkomst vakte stor Opmærksomhed i Udlandet, er endnu en Del Eksemplarer i Behold.

Fyldigere repræsenteret end Filosofien er den *klassiske Filologi* og *Sprogvidenskab*. Ogsaa her er en Del af Litteraturen publiceret som Disputatser, men der findes dog ogsaa paa dette Felt enkelte større Skrifter. Af disse bør først og fremmest nævnes *Jacob Madsen Aarhus'* berømte Værk »De litteris«, som blev trykt i Basel 1586, og som er et af de første Forsøg, der er gjort paa at skabe en systematisk Fonetik. De mange Eksemplarer, der findes i fremmede Biblioteker af denne Bog, vidner om den

store Udbredelse, den i sin Tid har haft ogsaa i Udlandet. Nævnes bør ogsaa et af Biskoppen i Ribe *Peder Hegelund* til Skolebrug foretaget Uddrag af den lærde venetianske Bogtrykker *Aldus Manutius'* Ortografi, som blev trykt 1579 i Antwerpen, og som findes i mange Eksemplarer. Om Interessen for de klassiske Sprog vidner en Del Udgaver af græske og latinske Forfattere, mest *Cicero*; de Udgaver, der findes af forskellige af hans Skrifter, er alle sjældne. Almindeligere er en Udgave af *Horats'* »*Ars poetica*«, besørget af *Anders Krag* og trykt i Basel 1583. I særlig stort Tal er bevaret Eksemplarer af en latinsk Oversættelse af den græske Filosof *Heraclides Ponticus'* »*De politiiis libellus*«, udgivet af *Anders Krags* Broder, Filosofen og Historikeren *Niels Krag* og trykt i Genf 1593.

En forholdsvis stor Del af den bevarede Litteratur er af *juridisk* Indhold. Blandt de herhen hørende videnskabelige Skrifter træffer man et kendt Værk af *Niels Hemmingsen*, »*De lege naturæ*« (1562), et banebrydende Arbejde indenfor den almindelige Naturret. Det kendes i 4 forskellige Udgaver, som alle er trykt i Wittenberg, og af dem alle findes endnu talrige Eksemplarer. Største Delen af den juridiske Litteratur bestaar af Udgaver af Love og Forordninger, en Litteraturgren, som i det hele er godt bevaret. Af den gamle skaanske Lov findes en latinsk Oversættelse, oprindelig foretaget af *Anders Sunesen* og udgivet af *Arild Huitfeldt* i København 1590, af den gamle sjællandske Lov en Udgave, som er trykt i København af *Mads Vingaard* 1576, og som er ejendommelig derved, at den i et og alt er en nøjagtig Kopi af *Gotfred af Ghemens* originale Udgave fra 1505, tilmed trykt med denne Bogtrykkers originale

Materiel; Eftertrykket kan kun kendes fra den oprindelige Udgave ved Bogtrykkerangivelsen i Kolofonen. I mange Udgaver og Eksemplarer findes de Recesser og Forordninger, som havde Gyldighed i Tiden, Christian III's og Frederik II's Recess, Frederik II's Haandfæstning, Gaardsretten, Sørensen og forskellige mindre Forordninger. De er trykt enkeltvis, i Reglen i smukke Kvart-Hefter, men findes oftest bevaret i Samlingsbind, der indeholder flere eller færre af ensartet og samtidig trykte Hefter, og som rimeligvis er blevet forhandlet i denne samlede Form. Der foreligger Samlinger fra 1562-63, 1567, 1572, 1577, 1583 og 1590, alle trykt i København; den hyppigst forekommende er Lovsamlingen fra 1590, som foruden de sædvanlige Recesser og Forordninger ogsaa indeholder en ny officiel Redaktion af Jyske Lov. Den sidstnævnte Samling, som er trykt af Mads Vingaard, blev i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede eftertrykt af tre københavnske Bogtrykkerier, og da disse forskellige nye Udgaver bevidst er formet som Forfalskninger med det oprindelige Trykkeaar (i et enkelt Tilfælde endog den oprindelige Bogtrykkerangivelse) og nøje Efterligning af den oprindelige Udgaves Udstyr, kan man let blive narret og tage en af de falske Udgaver for ægte.*

Af Lovudgaverne maa endnu nævnes en plattysk Udgave af Jyske Lov, som blev udgivet af den tyske Retslærde *Blasius Eckenberger* og trykt 1593 af Nicolaus Wegener i Slesvig. Denne Udgave er – med eller uden et Tillæg fra det følgende Aar – bevaret i et stort Antal Eksemplarer.

* Angaaende Skelnemærkerne mellem den ægte og de forskellige falske Udgaver se *Lauritz Nielsen*: »Danmarks ældste trykte Lovsamlinger« (»Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen« VIII, 1921, S. 15-34).

Det Fag, som næst efter Teologien er fyldigst repræsenteret indenfor den bevarede Litteratur, er *Historien*. I broget Blanding træffer man her Tryksager af højst forskellig Art, fra store videnskabelige Værker, der vedblivende hører til Standardværkerne indenfor vor Litteratur, til ubetydelige Piecer og Etbladstryk af rent aktuel Karakter. Naturligvis vedrører disse forskelligartede Skrifter særlig vor egen Historie, men ogsaa fremmede Landes Historie og Forhold findes behandlet. Af den tyske Historieskriver *Johan Carions* vidt udbredte »Chronica«, som omhandler Verdenshistorien lige fra Verdens Skabelse til Kejser Karl V, findes to forskellige danske Oversættelser, henholdsvis fra 1554 og 1595, som begge er bevaret i flere Eksemplarer. Det samme gælder en latinsk Oversættelse af Grækeren *Nicolaus Damascenus'* »Historia universalis«, foretaget af *Niels Krag* og trykt i Genf 1593. Et af *Niels Krag* forfattet Værk om Spartas Statsforfatning, »De republica Lacedæmoniorum«, ligeledes trykt i Genf 1593, hørte til Datidens bekendteste Værker og er endnu en af de hyppigst forekommende Bøger fra ældre Tid. Almindeligt er ogsaa et ejendommeligt Værk af Broderen *Anders Krag*, »Laurea Apollinea Monspeliensis«, Basel 1586, hvori der er givet en levende Skildring af Livet ved Universitetet i Montpellier, hvor Forfatteren havde faaet en Del af sin Uddannelse, et Skrift, der endnu er af betydelig kulturhistorisk Interesse.

Forskellige Bidrag til Datidens udenlandske Historie foreligger i Form af Flyveblade, 3: Smaatryk paa 1 Reglen 2 eller 4 Blade, hvori der gives Underretning om særlig opsigtvækkende Hændelser, især Krigs- og politiske Begivenheder. Disse Flyve-

blade, der maa betragtes som Forløbere for Aviserne, er udpræget »Døgnlitteratur«, og de faa Rester, der nu er tilbage af dem, hører til de største litterære Sjældenheder. De fleste Flyveblade, der blev trykt her i Landet i det 16. Aarhundrede, var Oversættelser efter fremmede, særlig tyske Originaler.

Vender man sig til Skrifterne om Danmarks Historie, træffer man mellem disse Periodens hyppigst forekommende Værk, den latinske Udgave af *Saxos* Danmarkshistorie, som blev udgivet af den tyske Historiker *Philipp Lonicer* og trykt i Frankfurt 1576. Ved Siden af Chr. Pedersens originale Pariserudgave af samme Værk fra 1514 er denne den almindeligste af alle danske Bøger fra det 16. Aarhundrede. Den findes i de fleste større offentlige Biblioteker baade herhjemme og i Udlandet, og desuden findes mange Eksemplarer i Privateje. Et Eksemplar af den koster kun en Snes Kroner. Almindelige er ogsaa *Arild Huitfeldts* historiske Skrifter. Af Litteraturen paa Dansk er ved Siden af Frederik II's Bibel Huitfeldts store Danmarkshistorie det Værk, hvoraf flest Eksemplarer endnu er i Behold. Af de 9 Bind, hvoraf den bestaar, tilhører de seks det her omhandlede Tidrum, nemlig foruden et af Indledningsbindene de Bind, der behandler Christian I's, Kong Hans', Christian II's, Frederik I's og Christian III's Historie. De er alle trykt i København i Aarene 1595-1600. I et stort Antal Eksemplarer forekommer ligeledes et mærkeligt historisk Skrift, »*Refutatio calumniarum cujusdam Joannis Magni*«, som er trykt i København 1560. Det er en Gendrivelse af den svenske Forfatter Johannes Magnus' tendentiøse Fremstilling af den svenske og danske Oldhistorie, udgivet under *Peder Parvus'* Navn, men i Virkeligheden forfattet

af den kgl. Historiograf *Hans Svaning*. Navnlig i udenlandske Biblioteker træffes denne Bog overordentlig hyppigt, hvilket kunde tyde paa, at den er blevet udsendt som officiel Redegørelse fra den danske Regering, paa hvis Initiativ den var udarbejdet. Af de mange Bidrag til Tidens egen Historie bør nævnes Kammersekretæren *August Erichs* udførlige Beskrivelse af Christian IV's Kroning. Den blev trykt i København 1597 paa Tysk og Aaret efter paa Dansk, og af begge Udgaver er mange Eksemplarer bevaret.

Til den historiske Litteratur hører ogsaa Islænderen *Arngrimur Jónssons* kendte og udbredte Værk »Brevis commentarius de Islandia«, en Kritik af de indtil da fremkomne Beretninger om Island. Det er trykt 1593 i København og er endnu til Stede i talrige Eksemplarer.

En betydelig Del af de historiske Skrifter er af personel Karakter. Den personalhistoriske Litteratur begyndte først at spire frem herhjemme henimod Midten af det 16. Aarhundrede, men naaede hurtigt et forbavsende stort Omfang. Naar undtages Ligprædikenerne, som udgør en ikke ringe Del af, hvad der findes paa dette Omraade, og som i Reglen er paa Dansk, er største Delen af denne Litteratur affattet paa Latin. Det drejer sig navnlig om Lykønskingsdigte, især til Bryllupper, og Sørgedigte ved Dødsfald, og de fremtræder enten som Smaahefter paa 2 eller 4 Blade i Kvart-Format eller som Etbladstryk i Patent-Folio. Skønt denne ældste Lejligheds litteratur kun er bevaret rent brudstykkevis, hører dog opimod 200 af de forskellige kendte Tryk herhen. De fleste af disse Tryk er store Rariteter, som i Reglen blot er bevaret i et eneste Eksemplar; kun

nogle af de Skrifter, som vedrører Personer indenfor Kongehuset, findes i et større Antal Eksemplarer. Af de Ligprædikener, som blev trykt i Anledning af Christian III's Død 1559, er saaledes Livlægen *Anders Bordings* og *Niels Hemmingsens* endnu temmelig almindelige, og af de mange, der fremkom ved Frederik II's Død 1588, gælder det samme dem, der blev holdt af Kongens Hofpræst *Christopher Knoff* og af den teologiske Professor *Anders Lauridsen*. Af de øvrige personalhistoriske Skrifter er kun et enkelt, Præsten i Roskilde *Morten Pedersens* »Biskop Absalons og Esbern Snares Herkomst og adelige Stamme«, Kbh. 1589, bevaret i et større Antal Eksemplarer.

Fra Slutningen af det 16. Aarhundrede stammer det første Forsøg paa at fremstille en samlet fædrelandsk *Topografi*, som vor Litteratur ejer, idet den jyske Præst *Jon Jensen Kolding* 1594 i Frankfurt lod trykke en latinsk Danmarksbeskrivelse med Titlen »*Daniæ descriptio nova*«. Da der i Bogen fandtes nogle nedsættende Ytringer om Sverige, som vakte stor Harme i dette Land, blev Forfatteren dømt til at lade alle Eksemplarerne konfiskere, men ikke desto mindre hører dette Værk til Periodens almindeligst forekommende Bøger.

I Forhold til de humanistiske er de matematisk-naturvidenskabelige Fag kun sparsomt repræsenteret. En Række af de nu ivrigt dyrkede eksakte Videnskaber, Zoologi, Botanik, Geologi, Fysik, Kemi o. a., er overhovedet ikke repræsenteret i det 16. Aarhundredes danske Litteratur, men dukker først frem i det følgende Aarhundrede. Heller ikke de praktiske Fag var man herhjemme — i Modsætning til flere andre Lande — begyndt at dyrke videnskabeligt i dette Tidsrum. Foruden Mate-

matiken, der spillede en betydelig Rolle, var det væsentlig Astronomien, der paa denne Tid lagde Beslag paa de danske Forskeres Interesse.

Af *matematisk* Litteratur er foruden en Del Disputatser og andre Smaaskrifter, bl. a. af den flittige Forfatter *Jørgen Dybvad*, bevaret et større Værk af den ogsaa som Læge kendte *Thomas Fincke*, der var Professor i Matematik ved Københavns Universitet. Det er en Fremstilling af den plane og sfæriske Geometri, som under Titlen »*Geometria rotundi*« blev trykt i Basel 1583. Denne Bog vakte ved sin Fremkomst stor Opmærksomhed, ogsaa i Udlandet, og er endnu til Stede i en Mængde Eksemplarer.

Indenfor *Astronomien* danner *Tycho Brahes* navnkundige Forfatterskab det centrale Element, hvorom en anselig Række andre Skrifter, som tildels skyldes hans Elever, grupperer sig. Ikke blot videnskabeligt, men ogsaa i boghistorisk Henseende staar Tycho Brahes Værker i første Række indenfor Datidens danske Bogproduktion. Paa Uraniborg havde han indrettet baade Bogtrykkeri, Bogbinderi og Papirmølle, ligesom han holdt udenlandske Træskærere og Kobberstikkere, alt udelukkende beregnet til Fremstillingen af hans egne Værker. Disse sendte han, kostbart indbundet og forsynet med egenhændige Dedikationer, til danske og fremmede Fyrster og Videnskabsmænd, og en Mængde af disse Bøger er endnu i Behold. De fleste af dem ligger ganske vist fast i offentlige Biblioteker, men af og til kommer dog Eksemplarer paa Markedet. Af Tycho Brahes større Værker er to trykt paa Uraniborg, »*De mundi ætherei recentioribus phænomenis*« (1588) og »*Epistolæ astronomicæ*« (1596). Hans første

og berømteste Bog, »De nova stella«, blev trykt i København af Lorentz Benedicht 1573. Mest efterspurgt af Samlere er hans store smukke Instrumentbeskrivelse »Astronomiæ instauratæ mechanica«, som blev trykt under Opholdet hos Henrik Rantzau paa Wandsbeck Slot 1598, tildels dog med Materiel fra Uraniborg. Det er en af de kostbarest udstyrede Bøger, der findes fra det 16. Aarhundrede, og den første danske, hvori man træffer Kobberstik. De fleste Eksemplarer er illumineret og forsynet med Tycho Brahes egenhændige Dedikation. Naar denne Bog en sjælden Gang kommer i Handelen, betales den højt; en dansk Privatsamler betalte for et Par Aar siden et Eksemplar uden Dedikation og i et almindeligt – dog samtidigt – Bind med 2000 Kr.

Af andre Forfatteres astronomiske Arbejder, som endnu forekommer forholdsvis hyppigt, kan nævnes to, som skyldes Elever af Tycho Brahe, nemlig Nordmanden *Cort Aslaksens* mærkelige Skrift »De natura cæli triplicis«, som er trykt i den lille tyske By Siegen 1597, og *Elias Olsen Morsings* »Diarium astronomicum et meteorologicum anni 1586«, som blev trykt paa Uraniborg under Forfatterens Ophold der. Endvidere et astrologisk Skrift af *Thomas Fincke*, »Horoscopographia«, Slesvig 1591, samt et Værk med samme Titel, forfattet i *Henrik Rantzaus* Navn af samme Forfatter og trykt i Strassbourg 1585.

Henimod Slutningen af det 16. Aarhundrede paabegyndtes i Danmark den regelmæssige Fremstilling af aarlige astronomiske Almanakker, som derefter uden Afbrydelse er ført videre op til vore Dage. Den ældste nu kendte danske Almanak er fra 1570 og er trykt af Mads Vingaard i København. Det er et

lille Hefte i Sedez, trykt i en Form, som blev obligatorisk for disse Tryksager langt frem i Tiden. Fra Tidsrummet 1570-1600 er der dog store Lakuner i Rækken af danske Almanakker, og de Aargange, som er bevaret, findes næsten alle kun i et enkelt, ofte defekt Eksempel. Man har her et godt Eksempel paa, hvorledes Tilfældigheder kan afgøre, om saadanne »aktuelle« Tryksager bevares eller ej; adskillige af vore ældste bevarede Almanakker er nemlig i sin Tid blevet benyttet til Dagbogsoptegnelser af Forfatteren Peder Hegelund, og kun disse Optegnelser kan vi takke for, at de paagældende Aargange har undgaaet den almindelige Ødelæggelse.

Af de videnskabelige Fag staar endnu tilbage at omtale *Medicinen*, som allerede i det Tidsrum, hvormed vi her beskæftiger os, havde flere fremragende Dyrkere herhjemme. Lægen *Peder Sørensen* var en af de mest ansete Fortalere for den berømte, men omstridte tyske Mediciner Paracelsus' Lærdomme, af hvilke han har givet en Fremstilling i et endnu meget udbredt Skrift, »*Idea medicinæ philosophicæ*«, som blev trykt i Basel 1571. En anden dansk Læge, *Anders Christensen*, der var Professor i Medicin ved Københavns Universitet, og som var den første, der herhjemme til alles Forargelse foretog Dissektioner, har efterladt sig et omfangsrigt Værk med Titlen »*Enciridion medicum de cognoscendis et curandis tam externis quam internis humani corporis morbis*«, som blev trykt 1583 ligeledes i Basel. Denne Bog, der er Forfatterens Hovedværk, er mærkværdig nok ikke bevaret i Danmark, men findes i flere udenlandske Biblioteker. Af populære medicinske Skrifter foreligger *Henrik Smiths* bekendte Lægebog i 3 Udgaver fra sidste Halvdel af det

16. Aarhundrede, hvoraf de to er trykt i København 1557 og 1577, den tredje, som er i 2 Bind, i Lübeck og Rostock 1598-99. De er alle temmelig almindelige. Da den sidstnævnte, som findes i 2 forskellige Tryk, for nogle Aar siden blev særlig højt betalt paa en Bogauktion, viste det sig, at flere Eksemplarer af denne gamle Udgave endnu fandtes rundt om i Hjem paa Landet, hvorfra de, lokket frem af den høje Pris, nu bragtes paa Markedet. Nævnes bør ogsaa to populære Skrifter af *Hans Christensen Bartskeer*, »En liden Bog om allehaande Sygdomme« og »Undervisning, hvorledes Menneskene skal forholde sig, naar Pestilens begynder at sprede sig«, begge trykt i Slesvig 1596. De har i sin Tid haft stor Udbredelse og er endnu bevaret i flere Eksemplarer.

Af de til Faglitteraturen hørende Skrifter skal endnu omtales et, som af flere Grunde maa regnes blandt Periodens mærkeligste danske Bøger. Det er et stort Værk i 7 Dele, en Vejledning i Krigskunst, forfattet af Tyskeren *Joachim Arentseke* og trykt i København af Benedicht 1578. Da de i Værket meddelte Oplysninger var hemmelige, er Bogen rimeligvis kun blevet trykt i det ene Eksemplar, som nu kendes. Dette er forsynet med enkelte haandskrevne Randnoter af Christian IV, til hvis personlige Brug Bogen antagelig er fremstillet. I typografisk Henseende hører den til Perlerne indenfor dansk Renæssancebogkunst og indtager baade paa Grund af sit smukke Tryk og sine pragtfulde haandmalede Illustrationer en Førsteplads indenfor vor samlede Bogproduktion.

Ved Siden af den videnskabelige og faglige Litteratur er den bevarede *Skønlitteratur* kun af ringe Omfang. Dette har dog

for en stor Del sin Grund i, at den Part af Underholdningslitteraturen, som var beregnet paa Folkets bredere Lag, nu næsten helt er forsvundet. Bedst har Litteraturen paa Latin holdt sig. Blandt Periodens latinske Digtere var der en enkelt, som, skønt han nu er ganske glemt, i sin Samtid kunde glæde sig ved stor Berømmelse, ikke mindst i Udlandet, nemlig den jyske Bondesøn Rasmus Glad, bedre kendt under sit latiniserede Navn *Erasmus Lætus*. Hans Arbejder er derfor endnu til Stede i mange Eksemplarer, navnlig følgende omfangsrige Digtcykler er almindelige: »*Bucolica*«, Wittenberg 1560, »*Colloquia moralia*«, Basel 1573, »*De re nautica*«, Basel 1573, »*Margaretica*«, Frankfurt 1573, »*Res Danicæ*«, Frankfurt 1573, »*De republica Noribergensium*«, Frankfurt 1574, og »*Romanorum cæsares Italici*«, Frankfurt 1574. Bekendte som latinske Kunstpoeter var ogsaa *Hans Frandsen* og *Hans Jørgensen Sadolin*, som begge har efterladt sig adskillige Arbejder, der dog gennemgaaende er sjældne. Almindelig er derimod en Udgave af *Melanchtons* latinske Epigrammer, som er besørget af *Peder Hegelund* og trykt i Frankfurt 1583.

Af Skønlitteraturen paa Dansk er der et Par Værker, som paa Grund af deres store Omfang er blevet bevaret i særlig mange Eksemplarer. Det drejer sig dog ikke om originale danske Værker, men om Oversættelser. Det saavel af Omfang som Indhold betydeligste er den bekendte »*Rævebog*«, bearbejdet af Herman Weigere og første Gang trykt i Lübeck 1555. Denne Bog, som baade litterært og sprogligt hører til vore vigtigere ældre Litteraturmindesmærker, kan man endnu forholdsvis let komme i Besiddelse af; den er jævnlig fremme paa Bogauktioner

og staar for Tiden i en Pris af 3-400 Kr. Ikke slet saa almindeligt er det andet større Oversættelsesværk, den skotske Digter *David Lindsays* »Dialogus«, en poetisk Fremstilling af Historiens fire »Monarkier«, som blev oversat af Præsten *Jacob Madsen* (*København*) og trykt i København 1591.

Fra Tiden henimod Slutningen af Aarhundredet foreligger de første originale danske Skuespil i trykte Udgaver. Det ældste er *Peder Hegelunds* »Susanna«, som blev trykt i København 1578, og hvortil slutter sig Mellemspillet »Calumnia«, som blev trykt samme Sted Aaret efter. I 1585 blev, ligeledes hos en københavnsk Bogtrykker, trykt *Hieronimus Justesen Ranchs* bibelske Drama »Kong Salomons Hylding«. Selv om disse Bøger nu langt fra kan kaldes almindelige, er de dog bevaret i et større Antal Eksemplarer, end man efter deres Art skulde have ventet.

Største Delen af Underholdningslitteraturen paa Dansk har bestaaet af de saakaldte »Folkebøger«, Romaner og Noveller paa Prosa eller Vers, mest af fremmed Oprindelse, som tildels allerede i Middelalderen er blevet oversat paa Dansk. Flere af dem holdt sig som Almuelæsning helt op mod Nutiden og er i Aarhundredernes Løb Gang paa Gang blevet optrykt. Til de bekendteste hører Fortællingerne om Faust, om Griseldis, om Helena, om Broder Rus, om Holger Danske o. fl. a. Hele denne Litteratur er yderst mangelfuldt bevaret, og mange af Folkebøgerne kendes nu kun i Udgaver fra en senere Tid, skønt de vides at have været vidt udbredt allerede i den her omhandlede Periode. De gamle Udgaver, som nu kendes, er for det meste kun bevaret i et enkelt Eksempel, ofte i rent fragmentarisk Stand, og trods deres Lidenhed og nødtørftige Udstyrelse er

de derfor, naar de en sjælden Gang kommer paa Markedet, meget kostbare. Det samme gælder de verdslige Viser, som i Lighed med de ovenfor omtalte »aandelige« i stort Tal blev udsendt i trykte Smaahefter. De faa Rester, der fra gammel Tid er bevaret af denne Litteraturgren, hører til vore største litterære Sjældenheder. Det er mest Kærlighedsviser, Skæmteviser og historiske Viser af samtidig Oprindelse; af middelalderlige Folkeviser foreligger fra det 16. Aarhundrede kun et Par trykt enkeltvis. Derimod skylder vi Tidsrummet det første trykte Udvalg af danske Folkeviser, *Anders Sørensen Vedels* »Et Hundrede udvalgte danske Viser«, som er fremstillet i hans eget Bogtrykkeri i Ribe 1591. Denne Bog, som vedblivende er et af Standardværkerne i vor Litteratur, er kun bevaret i ganske faa Eksemplarer og kommer næsten aldrig paa Markedet; et defekt Eksempplar var dog for nogle Aar siden fremme paa en Bogauktion, hvor det betaltes med 600 Kr.

II

I Tilslutning til den foregaaende summariske Oversigt over, hvad der er bevaret af dansk Litteratur fra det 16. Aarhundredes sidste Halvdel, skal der i det følgende gives nogle kortfattede Meddelelser om, hvor denne Litteratur nu er at finde. Mange af vore ældre Bøger har haft en mærkelig Skæbne og er havnet paa de forskelligste Steder rundt om i Verden. Over 200 af de bevarede Tryk kendes derfor nu kun i Eksemplarer, som findes i offentlige eller private Biblioteker i Udlandet.

Her i *Danmark* er det kgl. Bibliotek i *København* som Landets

Nationalbibliotek naturligvis det Sted, hvor vor gamle Litteratur findes i størst Omfang. Af de opimod 1400 forskellige Bøger, som udgør, hvad der ialt vides at være bevaret af vor trykte Litteratur fra det her omhandlede Tidsrum, findes Eksemplarer eller Fragmenter af næsten 1100 i det kgl. Bibliotek. Denne Samling er da ogsaa langt den største, som noget Sted eksisterer. Det meste stammer fra det 18. Aarhundredes store danske Privatsamlinger, som efterhaanden helt eller delvis indgik i Biblioteket; mange af Bøgerne findes i flere Eksemplarer, af næsten alle de vigtigere Værker findes saaledes foruden i Bibliotekets almindelige Samling et Eksemplar i den Hielmstjerne-Rosencrone'ske Specialsamling af dansk Litteratur, der indkom som Gave i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Adskillige af Bøgerne haves i kostbare Dedikationseksemplarer, af hvilke flere har tilhørt de danske Konger, heriblandt Værker af Tycho Brahe, Niels Hemmingsen, Anders Sørensen Vedel o. m. a. Samlingen indeholder en Mængde Unica, til de mærkeligste hører Arentsehes ovenfor omtalte Vejledning i Krigskunst, som rimeligvis kun er blevet trykt i dette ene Eksemplar.

Næst efter det kgl. Bibliotek ejer Universitetsbiblioteket i København den største Samling af den omhandlede Litteratur, som findes her i Landet. Selv om den hverken i Størrelse eller Betydning kan maale sig med det kgl. Biblioteks, indeholder den dog flere vigtige Værker, som savnes der, bl. a. en Række unike Lübeck-Salmebøger. I Universitetsbiblioteket findes ogsaa det eneste herhjemme kendte komplette Eksemplar af Anders Sørensen Vedels Folkeviseudgave fra 1591. Mindre i Omfang, men dog af større Betydning end Universitetsbibliotekets er den Sam-

ling, som findes i Karen Brahes gamle Bibliotek i *Odense*. Den indeholder talrige Unica og supplerer paa flere Omraader, saaledes indenfor Ligprædikenerne og Viselitteraturen, Samlingerne i de to store Statsbiblioteker. Til de mest bemærkelsesværdige af Bøgerne i Karen Brahes Bibliotek hører det eneste kendte komplette Eksemplar af den ældste eksisterende Udgave af Hans Tausens Salmebog, som er trykt 1553 af Hans Vingaard i København.

Foruden de tre her nævnte Biblioteker, hvis Bestand udgør den største og vigtigste Part af, hvad der her i Landet findes af ældre dansk Litteratur, ejer adskillige af vore Provinsbiblioteker mindre Samlinger, i hvilke der findes ikke saa faa Bøger, som mangler i de tre Biblioteker. Da kun disses Samlinger er fortegnet i vor nationale Bibliografi »Bibliotheca Danica«, giver denne et temmelig ufuldstændigt Billede af, hvad der virkelig findes. Det største af vore Provinsbiblioteker, Statsbiblioteket i *Aarhus*, ejer adskillige danske Bøger fra det omhandlede Tidsrum, deriblandt et Par Almanakker, som ikke kendes andetsteds. Største Delen af Samlingen stammer fra Geheimearkivar C. F. Wegeners Bibliotek, som i sin Helhed er indgaaet i Statsbiblioteket. I Stiftsbibliotekerne findes fra tidligere Tid adskillige gamle Tryk, navnlig Bibliotekerne i *Roskilde* og *Odense* ejer værdifulde Samlinger af ældre dansk Litteratur, som ogsaa indeholder enkelte Unica. Ogsaa flere af de »lærde« Skoler ejer i deres Biblioteker gamle danske Bøger i større Antal, navnlig Bibliotekerne paa *Sorø* Akademi og *Herlufsholm* er i denne Henseende vel forsynet. I begge træffer man Tryk fra det 16. Aarhundrede, som ikke er bevaret i andre af Landets Biblioteker; paa Herlufs-

holm, hvor der endnu opbevares en Del af Herluf Trolles egen Bogsamling, findes af Originaludgaven af Hans Thomissøns Salmebog fra 1569 det eneste komplette Eksempel, der kendes her i Landet. Unike Tryk findes ogsaa i Katedralskolebibliotekerne i *Odense* og *Ribe*; det sidstnævnte Sted blev der for nogle Aar siden fremdraget et Samlingsbind, som indeholder 7 danske Tryk fra Slutningen af det 16. Aarhundrede, hvoraf de fem er Unica.

Ved Siden af Stifts- og Skolebibliotekerne er der endnu enkelte danske Samlinger, der har Interesse i denne Sammenhæng. Paa *Askov* findes saaledes i Højskolens Bibliotek flere, tildels meget sjældne danske Bøger fra sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede, og i Jomfruklostret i *Roskilde* en kostbar Samling ældre danske Ligprædikener. Mere spredt forekommer Prøver paa vore ældre Bøger i forskellige Museer, i Kirker og andetsteds.

Saafernt man vil skaffe sig et virkeligt Overblik over, hvad der er bevaret af den omhandlede Litteratur her i Landet, kan man ikke forbigaa de private Samlinger. Paa de danske Herregaarde findes endnu en Del, selv om flere af de betydeligste Samlinger, f. Eks. den, der indtil for kort Tid siden fandtes paa Hvedholm, nu er opløst. Af den foregaaende Generations Bogsamlere var der flere, der lagde særlig Vægt paa den ældre danske Litteratur, men ogsaa de vigtigste af disse Samlinger som Wimmers, Skat Rørdams, M. Lorenzens og L. E. Bruuns er nu splittet. Den betydeligste danske Privatsamling for Tiden paa dette Omraade tilhører Kaptajn, Hofjuvelér Poul Michelsen, som specielt samler dansk Litteratur fra det 16. Aarhundrede. Fra den sidste Halvdel af Aarhundredet findes i denne Samling c. 150 forskellige Tryk, hvoraf 35 er Skrifter af Niels Hemmingsen;

blandt disse sidste findes flere, som iøvrigt ikke er bevaret her i Landet. Af andre Privatbiblioteker, som i større Omfang indeholder Litteratur af den omhandlede Art, bør særlig nævnes Grosserer H. I. Andersens, Professor Einar Christiansens, Statskonsulent K. Hansens i Lyngby og det Bibliotek, som er samlet af Brygger Heise i Helsingør, og som nu tilhører hans Enke. I disse og flere andre private Samlinger findes mange af de sjældneste Tryk i velbevarede Eksemplarer.

Næst efter Danmark er *Sverige* det Land, i hvilket Periodens danske Litteratur er fyldigst bevaret. Omtrent en Tredjedel af samtlige kendte Tryk er repræsenteret i svenske Biblioteker, og heraf er c. 50 overhovedet kun kendt gennem de i Sverige bevarede Eksemplarer. Adskilligt stammer fra gamle danske Herregaardssamlinger, der i det 17. Aarhundrede som Krigsbytte er blevet hjemsendt af svenske Feltherrer, hvilket f. Eks. var Tilfældet med Jørgen Reedtz' og Gunde Rosenkrantz' Bogsamlinger, hvoraf den sidstnævnte indeholdt betydelige Dele af den lærde Holger Rosenkrantz' og Anders Sørensen Vedels efterladte Biblioteker. To andre af Danmarks bedste Privatsamlinger fra ældre Tid, Jørgen Seefeldts og Stephan Stephanius', er ligeledes gaaet til Sverige, hvor Dele af dem nu især findes i Uppsala, Stockholm og Lund. Fra de tidligere danske Provinser i Sverige, navnlig fra Skaane, er endvidere Mængder af danske Bøger vandret over i forskellige svenske Biblioteker, og endelig har lige op til Nutiden svenske Privatsamlere i stor Stil opkøbt gammel dansk Litteratur, for hvilken der vedblivende næres stor Interesse i Sverige.

De største Samlinger af dansk Litteratur fra den sidste Halv-

del af det 16. Aarhundrede, som findes i Sverige, tilhører Kungl. Biblioteket i *Stockholm* og Universitetsbibliotekerne i *Uppsala* og *Lund*. Baade med Hensyn til Samlingernes Omfang og Betydning staar disse tre Biblioteker omtrent lige. I dem alle naar Antallet – indbefattet Dubletter – op imod 200, og i dem alle findes mange af de sjældneste Bøger, ogsaa adskillige Unica. Saavel i Stockholm som i Uppsala findes saaledes flere unike Eksemplarer af danske Folkebøger, som i mange Tilfælde er de ældste Udgaver, der kendes, i Stockholm desuden en Række af de fra denne Tid yderst sjældne danske Visetryk. Blandt de unike Tryk i Lund bør fremhæves 17 »Assertiones« af Niels Hemmingsen, alle trykt i København. I et af de videnskabelige Specialbiblioteker, Vetenskapsakademiens Bibliotek i *Stockholm*, som kun dyrker Naturvidenskab, findes ogsaa en Del ældre dansk Litteratur, væsentlig tilhørende dette Omraade.

Som Opbevaringssteder for den omhandlede Litteratur indtager blandt Sveriges øvrige Biblioteker Stifts- og Skolebibliotekerne en fremskudt Plads. Flere af dem har ad forskellige Veje faaet Del i det litterære Krigsbytte, som er gjort i Danmark, og i mange er indlemmet ældre Privatsamlinger, som har været vel-forsynet med dansk Litteratur. Størst Betydning har i denne Henseende Bibliotekerne i *Linköping*, *Skara* og *Växjö*, som alle indeholder vigtige Unica. Det samme gælder Domkirkebiblioteket i *Strängnäs*, som er det eneste Kirkebibliotek i Norden, der har bevaret sin Selvstændighed lige fra Middelalderen til vor Tid. Ogsaa i enkelte af Sveriges kommunale Biblioteker findes betydelige Samlinger, i Stadsbiblioteket i *Göteborg* saaledes flere af de sjældneste Tryk, deriblandt to, som ikke findes andetsteds.

Foruden i de offentlige Biblioteker findes Mængder af ældre dansk Litteratur opbevaret i Sverige som Privateje, navnlig paa Herregaardene. I Modsætning til de danske har de svenske Herregaarde gennemgaaende bevaret deres Biblioteker uskadt, og disse er derfor, hvor mærkeligt det end lyder, langt bedre forsynet med ældre dansk Litteratur end de tilsvarende Samlinger i Danmark. Større Samlinger, tilhørende det Tidsrum, som her behandles, findes især paa *Ericssberg, Esplunda, Husaby, Koberg, Maltesholm, Skokloster, Trolleholm* og *Övedskloster*; blandt de paa disse Gaarde opbevarede danske Bøger findes flere Unica. Af andre svenske Privatbiblioteker, som i større Omfang indeholder gammel dansk Litteratur, bør særlig fremhæves de, der tilhører Kaptajn Thore Virgin i Bjärnum, Generalkonsul J. Jahnsen i Stockholm og Apoteker G. Bernström i Göteborg.

I Norge findes, skønt dette Lands Biblioteker alle er af forholdsvis ny Dato, ældre dansk Litteratur i overraskende stort Omfang. Universitetsbiblioteket i *Oslo* ejer saaledes – indbefattet Dubletter – over 400 danske Bøger fra sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede. Flere af disse stammer oprindeligt fra det kgl. Bibliotek i København, som ved det norske Universitetsbiblioteks Oprettelse i 1811 overlod det c. 60,000 Bind af sine Dubletter, medens andre, og deriblandt nogle af de værdifuldeste, hidrører fra den norskfødte danske Kancellirevisor Halvor Andersens Bogsamling, som særlig indeholdt dansk-norsk Litteratur, og som ved testamentarisk Bestemmelse efter Ejerens Død 1810 tilfaldt det nye Bibliotek. I Universitetsbibliotekets Samling findes mange vigtige Unica, bl. a. flere danske Lovtryk i de ældste Udgaver. Af andre særlig bemærkelsesværdige Bøger kan

nævnes et fuldstændigt, velbevaret Eksempplar af den overordentlig sjældne Originaludgave af Hans Thomissøns Salmebog fra 1569.

Det vigtigste norske Bibliotek efter Universitetsbiblioteket og ogsaa det, der i Rigdom paa gammel dansk Litteratur kommer det nærmest, er Videnskabselskabets Bibliotek i *Trondhjem*. Det ejer opimod 300 danske Bøger fra det omhandlede Tidsrum, hvoraf en Del stammer fra Fuldmægtig Thorvald Boecks, af Biblioteket 1899 erhvervede Bogsamling, der indeholdt den største Samling af dansk-norsk Litteratur, der siden Wegeners er skabt af en enkelt Mand. Af Forfattere som Peder Palladius, Niels Hemmingsen, Anders Sørensen Vedel o. a. indeholder Videnskabselskabets Bibliotek mange af de sjældneste Udgaver, især er det rigt paa vigtige Palladius-Tryk, af hvilke flere ikke kendes andetsteds. Til de mange andre unike Tryk, der findes i Biblioteket, hører et Par Vise-Tryk samt en Række Disputationer, holdt ved Københavns Universitet. Af de øvrige videnskabelige Biblioteker i Norge er det kun det, som er knyttet til Museet i *Bergen*, der i større Tal ejer danske Bøger fra det omhandlede Tidsrum.

I flere af Norges kommunale Biblioteker findes, skønt de alle nu udelukkende virker som Folkebiblioteker, ikke ubetydelige Samlinger af ældre dansk Litteratur. I det Deichman'ske Bibliotek i *Oslo* opbevares saaledes c. 135 danske Bøger fra den sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede, deriblandt to, som ikke kendes andetsteds. Næsten alle disse Bøger stammer fra Bibliotekets Grundlægger, den danskfødte Fabrikejer Carl Deichman, der hørte til den Kreds af danske Bogsamlere, som i Slutningen af

det 18. Aarhundrede arbejdede paa at redde, hvad der endnu var tilbage af vor gamle Nationallitteratur. Ogsaa i de kommunale Biblioteker i *Arendal, Bergen, Drammen* og *Stavanger* findes adskillige sjældne, tildels unike danske Tryk.

Af de øvrige nordiske Lande ejer baade *Finland* og *Island* i deres Biblioteker danske Tryk fra det omhandlede Tidsrum, deriblandt flere, som ikke findes andre Steder. Blandt de finske Biblioteker er det dog væsentlig kun Universitetsbiblioteket i *Helsingfors*, som i denne Henseende kommer i Betragtning, blandt de islandske kun Landsbiblioteket i *Reykjavik*. I det sidstnævnte findes en smuk Repræsentation af de sjældne islandske Tryk, som blev fremstillet i København i det 16. Aarhundrede, og af islandske Oversættelser af samtidige danske Bøger. I Landsbiblioteket og i Biskop Jón Helgasons Privatbibliotek i *Reykjavik* findes unike Tryk fra Slutningen af det 16. Aarhundrede af Hans Thomissøns Salmebog.

I flere Lande udenfor Norden findes danske Bøger fra sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede i stort Tal i de offentlige Biblioteker. Som rimeligt er, træffer man her kun i mindre Omfang Bøger paa Dansk, af hvilke blot Frederik II's Bibel og Enkeltudgaverne af Huitfeldts Danmarkshistorie forekommer nogenlunde hyppigt; det er væsentlig den latinske og den oversatte Litteratur, som er repræsenteret i Udlandet. For en stor Part er det de samme Værker, man træffer i de forskellige Landes Biblioteker, og set under ét giver derfor de paagældende Dele af disse Bibliotekers Bogbestand et godt Billede af den dattidige danske Litteraturs almindelige Udbredelse og dermed et Indtryk af de enkelte Værkers og deres Forfatteres Stilling i

den fælleseuropæiske Litteratur. Af Periodens danske Forfattere er det Niels Hemmingsen, der dominerer i de udenlandske Samlinger, hvor man i forskellige Udgaver hyppigt træffer de af hans Værker, som ovenfor er anført som almindelige. Af den øvrige teologiske Litteratur forekommer Peder Palladius' »Isagoge« overordentlig hyppigt i Udlandet, endvidere Vedels Ud-gave af Adam af Bremens Kirkehistorie og Jacob Madsen Aarhus' Kommentarer til forskellige af de bibelske Bøger. Indenfor Sprogvidenskaben støder man hyppigt paa samme Forfatters Værk »De litteris«. Af historisk Litteratur træffer man Frankfurt-Ud-gaven af Saxos Danmarkshistorie og Niels Krags oven-nævnte Værk om Spartas Statsforfatning, af astronomisk og matematisk Litteratur først og fremmest Tycho Brahes Værker og desuden Thomas Finckes »Geometria rotundi« og Cort Aslaksens »De natura cæli triplicis«, indenfor Medicinen Peder Sørensens »Idea medicinæ philosophicæ« og endelig af Skøn-litteratur Erasmus Lætus' forskellige latinske Poemer. Det er dette lille Udvalg af Danmarks datidige litterære Produktion, der har tilhørt Verdenslitteraturen.

Blandt Landene udenfor Norden staar *Tyskland* i første Række som Opbevaringssted for ældre dansk Litteratur. Af samtlige kendte Bøger fra det omhandlede Tidsrum er over 400 repræsenteret i de tyske Biblioteker, og heraf er opimod 100 ikke bevaret i Danmark. Den største og betydeligste Samling tilhører »Herzog August-Bibliothek« i *Wolfenbüttel*, som ejer en Række vigtige Unica, deriblandt omfangsrige Københavnertryk, og en Mængde af de allersjældneste Bøger, der ellers kun kendes i et eller to Exemplarer, desuden næsten alle de alminde-

lige Værker, af hvilke Eksemplarer i større Tal er bevaret. Af de Danica, som findes i Wolfenbüttel, stammer en Del fra Frederik II's Datter Sophie, som var gift med Hertugen af Braunschweig-Wolfenbüttel. Næst efter dette Bibliotek er det Statsbiblioteket i *Berlin*, som ejer gammel dansk Litteratur i størst Omfang; ogsaa her findes talrige Unica. I Landsbiblioteket i *Stuttgart* findes unike eller meget sjældne Tryk, stammende fra den københavnske Præst Josias Lorcks store Bibelbibliotek, der 1784 blev købt af Hertugen af Würtemberg. Ogsaa Landsbiblioteket i *Dresden* og Statsbiblioteket i *München* ejer udmærkede Samlinger. Af de mange tyske Universitetsbiblioteker bør flere ligeledes fremhæves for de rige Samlinger af gammel dansk Litteratur, som de indeholder. Dette gælder i første Række Bibliotekerne i *Breslau*, *Hamburg* og *Rostock*, men ogsaa Bibliotekerne i *Göttingen*, *Kiel* og *Königsberg* bør nævnes. I alle disse Biblioteker findes adskillige danske Bøger, som ikke er bevaret i Danmark. Nævnes bør ogsaa Universitetsbiblioteket i *München*, som ejer flere iøvrigt ukendte danske Tryk fra den omhandlede Periode. De stammer alle fra det gamle, forlængst nedlagte Universitetsbibliotek i Landshut.

Foruden Stats- og Universitetsbibliotekerne findes i Tyskland flere andre Biblioteker, som fortjener at omtales i denne Forbindelse. Saaledes ejer Stadsbibliotekerne i *Breslau*, *Köln* og *Lübeck* gode Samlinger af ældre dansk Litteratur, og i smaa og ret ukendte Biblioteker som »Staats-, Kreis- und Stadtbibliothek« i *Augsburg*, Stadsbiblioteket i *Elbing*, Provinsialbiblioteket i *Hannover* og Gymnasiebiblioteket i *Husum* finder man danske Bøger fra det 16. Aarhundrede, som ikke kendes andetsteds fra. I det

lille, men udsøgte Stolberg'ske Privatbibliotek i *Wernigerode*, som desværre fornylig er blevet opløst, fandtes adskillig dansk Litteratur fra ældre Tid, deriblandt en tysk Udgave fra det 16. Aarhundrede af Niels Hemmingsens Postil, som kun er kendt i dette ene Eksemplar. Bogen er heldigvis nu bevaret for Danmark, idet den ved Bortsalget af Biblioteket blev købt af en dansk Privatsamler.

I *Østrig* findes dansk Litteratur især i Nationalbiblioteket i *Wien*, som i sin Samling af de her omhandlede Bøger ogsaa ejer enkelte Unica. En Del af Samlingen er købt paa Auktionen over Biskop Münters Bibliotek i København 1831. Af Bibliotekerne i *Czecoslovakiet* indeholder Universitetsbiblioteket i *Prag* flere danske Tryk af personallhistorisk Indhold fra Slutningen af det 16. Aarhundrede, som ikke findes andre Steder. Ogsaa fra *Polen* kan hentes Bidrag til Danmarks Bibliografi for den omhandlede Periode, idet Universitetsbiblioteket i *Krakau* ejer det eneste kendte Eksemplar af en polsk Oversættelse af Peder Palladius' »Isagoge«, trykt 1560. I *Holland* ejer Universitetsbibliotekerne i *Leiden* og *Utrecht* ret gode Samlinger, hvori ogsaa findes Bøger, som ikke er bevaret i Danmark. I *Belgien* derimod, hvor adskillige af Periodens danske Bøger er trykt, er saavel denne specielle som ældre dansk Litteratur overhovedet yderst sparsomt repræsenteret.

Af Bibliotekerne i *Frankrig* er det kun Bibliothèque nationale og »Bibliothèque Sainte-Geneviève« i *Paris*, som der er Grund til at nævne i denne Forbindelse. I det førstnævnte Bibliotek findes et Par af Niels Hemmingsens Bibelkommentarer i Udgaver, som kun kendes i disse Eksemplarer. I overraskende

stort Omfang træffer man dansk Litteratur fra det 16. Aarhundrede i Bibliotekerne i *Schweiz*. Navnlig Universitetsbiblioteket i *Basel*, Stadsbiblioteket i *Bern*, Bibliothèque publique i *Genève* og Centralbiblioteket i *Zürich* er i denne Henseende vel forsynet. I *Zürich* findes bl. a. 5 danske Bøger fra den sidste Halvdel af Aarhundredet, som ikke er bevaret i Danmark.

Indenfor et specielt Omraade har Bibliotekerne i *England* selvstændig Betydning for Kendskabet til vor ældre Litteratur. I sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede bestod en ikke ringe litterær Vekselvirkning mellem England og Danmark, som bl. a. gav sig Udslag i, at adskillige Arbejder af fremragende danske Skribenter som Niels Hemmingsen og Peder Palladius blev oversat til Engelsk. Disse Bøger er nu alle meget sjældne, og de fleste af dem kendes kun i Eksemplarer, som findes i England. Af Bøger, som tilhører den danske Litteratur fra dette Tidsrum og er trykt i England, kendes ialt 21 forskellige, og heraf findes de 13 kun (eller i komplet Stand kun) bevaret i engelske Biblioteker. Men ved Siden heraf findes mange andre danske Bøger fra det 16. Aarhundrede spredt rundt om i Englands forskellige Biblioteker, deriblandt flere, som ikke kendes andetsteds fra. Den største Samling findes i British Museum i *London*, som foruden de almindeligere forekommende Værker paa Latin ogsaa ejer en Del af Bøgerne paa Dansk; flere af Samlingens Numre er Unica. Saavel i Universitetsbiblioteket i *Cambridge* og »Bodleian Library« i *Oxford* som i de gamle Kollegiebiblioteker i disse to Byer findes ligeledes en Del, deriblandt ogsaa Tryk, som ikke er bevaret i Danmark. Det samme gælder flere af de fra ældre Tid stammende kirkelige Bogsamlinger, som i England er be-

varet uskadt i større Udstrækning, end Tilfældet er i de andre europæiske Lande; baade i *Salisbury* og *York* opbevares i de til Katedralerne knyttede Biblioteker danske Bøger fra det 16. Aarhundrede, som ikke findes i Danmark.

I stort Tal findes gamle danske Bøger i Bibliotekerne i *Skotland*. Saavel Nationalbiblioteket (det tidligere »*Advocates Library*«) som Universitetsbiblioteket i *Edinburgh* ejer fyldige Samlinger, og herimellem findes ikke saa lidt af den datidige Litteratur paa Dansk. Meget kunde tyde paa, at der fordelt i disse to Biblioteker er bevaret Rester af den danskfødte Dronning Annas Privatbibliotek, som hun maa antages ved sit Giftermaal 1589 med Kong Jakob VI at have medbragt sammen med sit øvrige Udstyr fra Danmark, ganske det samme Forhold, som har kunnet konstateres for hendes Søster Sophies Vedkommende i Biblioteket i *Wolfenbüttel*; flere af Bøgerne vedrører Begivenheder indenfor det danske Kongehus. Ogsaa i forskellige mindre Biblioteker i *Edinburgh* træffer man dansk Litteratur fra det 16. Aarhundrede, og baade i disse og i de to ovennævnte Biblioteker findes der Bøger, som ikke er bevaret i Danmark. Nationalbiblioteket ejer saaledes to personelle Lejlighedstryk, fremstillet i *København* i Slutningen af Aarhundredet, som kun kendes i disse Eksemplarer. Blandt de øvrige Biblioteker i *Skotland* bør fremhæves Universitetsbibliotekerne i *Aberdeen*, *Glasgow* og *St. Andrews*, som alle er forholdsvis vel forsynet med dansk Litteratur fra det 16. Aarhundrede. Paa *Irland* træffes denne Litteratur i større Omfang kun i »*Trinity College Library*« i *Dublin*.

Udenfor Europa er der kun et Par enkelte Biblioteker i *Amerika*, som ejer nævneværdige Samlinger af danske Bøger fra det

her omhandlede Tidsrum. Interessen for nordisk Litteratur er vel ret udbredt i Amerika, og dette er ogsaa kommet den ældre Litteratur til Gode, men det er – ligesom forøvrigt i England – særlig den islandske Litteratur, der har vundet Samlernes Interesse. En af de betydeligste islandske Specialsamlinger, der eksisterer, er tilvejebragt af den amerikanske Bibliograf Willard Fiske, der skænkede den til Cornell Universitetet i *Ithaca* i Staten New York, i hvis Bibliotek den nu findes som en selvstændig Samling. Den indeholder talrige sjældne Tryk fra det 16. Aarhundrede, og heriblandt findes flere Oversættelser til Islandsk af samtidige danske Skrifter, som kun kendes i disse Eksemplarer. En nordisk Specialsamling af mere almindelig Karakter er knyttet til Yale Universitetet i *New Haven*, Connecticut. Den har oprindelig tilhørt den franske Amatør-Historiker Grev Paul Riant, som beskæftigede sig en Del med Nordens ældre Historie. I denne Samling er Danmarks ældre Litteratur ret fyldigt repræsenteret, ogsaa med adskillige Bøger paa Dansk.

Den her givne Fremstilling viser, saa summarisk den end er, hvorledes de af vore gamle Bøger, der er bevaret, i Tidens Løb er blevet spredt for alle Vinde, og hvorledes man nu møjsommeligt maa samle dem sammen alle Vegne fra, hvis man vil have et Overblik over dem. Endnu er Bunden dog næppe naet, og endnu er der sikkert en Del at finde paa Steder, hvor ingen hidtil har tænkt paa at søge. Hvert nyt Fund bidrager sit til at forøge Kendskabet til vor gamle Litteratur, og i Arbejdet herpaa har enhver, der som Bogsamler interesserer sig for denne Litteratur, Muligheden for at kunne yde en Indsats.